

Nekrologer

FRIDLEV SKRUBBELTRANG

5. august 1900 – 12. februar 1988

Med Fridlev Skrubbetrangs død efter nogen tids sygdom afsluttedes et virke i dansk historieforskning og -skrivning, der strakte sig over godt 60 år. I 1926 offentliggjorde han som stud.mag. en anmeldelse af Erik Arups netop udkomne første bind af Danmarks historie, og posthumt trykkes i 1988 en lille artikel *C.D.F. Reventlow som reformpolitiker. Hans personlighed*, der bringes i Lolland-Falsters historiske Samfunds Årbøger.

Det virker som mere end et tilfælde, at Fridlev Skrubbetrang debuterede som historiker med en (positiv) anmeldelse af et værk, der dengang provokerende satte landbruget og bonden i centrum af dansk historie, og at hans sidste arbejde beskæftiger sig med hovedskikkelsen i landboreformlovgivningen i 1700-tallets slutning. Når man herhjemme opererer med begrebet landbohistorie som et forskningsområde, så er det naturligvis ikke alene hans indsats. Men i årtier har den særlige landbohistoriske tradition, der grænser til landbrugs- og til socialhistorien i det væsentlige været udtrykt i Fridlev Skrubbetrangs forskning, forfatterskab og senest lærergerning på Københavns Universitet.

Han var jævngammel med århundredet. Barndomshjemmet var en mindre gård i Vendsyssel, hvor han voksede op i en egn (Bjergby nord for Hjørring, senere Bindslev nordøst for samme købstad), der var stærkt præget af tidens religiøse, kulturelle og politiske bevægelser. Efter friskolen forberedtes han til gymnasiet på Vrå højskole, og han blev nysproglig student fra Hjørring i 1920. Han ville læse videre, trods knappe økonomiske vilkår, og han vaklede en tid mellem historie og litteratur. Tidligt politisk vakt og engageret på den radikale fløj blev historie ikke overraskende hovedfaget, og 1928 blev han cand.mag. med dansk som bifag. 1926–28 var han lærer hos Hans Lund på Rødding højskole.

I studietiden blev han konfronteret med Erik Arups fascinerende personlighed og forskning, men han blev ikke egentlig elev af Arup. Dertil var der hos Arup for meget, der vakte forbehold hos den unge stud.

mag. Specialet om 1700-tallets danske landboforhold blev skrevet til Aage Friis. Som nybagt kandidat søgte han at skabe sig en levevej ved pennen. Op gennem 1930'erne klarede han sig igennem som boganmelder og udenrigspolitisk medarbejder ved Højskolebladet, ved legater og spredt undervisning, og 1930-33 var han lærer ved Ubberup Højskole ved Kalundborg.

Ind i 1930erne samlede han sig om en større forskningsopgave i dansk historie i 1700-tallet. Oprindeligt havde han valgt hoveriets udvikling som emne (se den instruktive *Hoveriindberetninger som Kilder til dansk Landbohistorie*, Fortid og Nutid XIV, 1941), men skiftede derefter over til at undersøge husmandsstandens vækst før og under landboreformperioden som grundlag for en bred fremstilling af denne befolkningsgruppes erhvervs- og levevilkår. Afhandlingen var i det væsentlige færdigskrevet i 1937, da han fik overdraget den opgave i forbindelse med 150 året for Stavnsbåndets ophævelse at skrive en oversigt over udviklingen i landbosamfundet. Det blev til den veldisponerede og velskrevne *Den danske Bonde 1788-1938*, hvor han i de første kapitler fik indarbejdet resultaterne af sine omfattende arkivstudier.

Husmand og Inderste. Studier over sjællandske Landboforhold i Perioden 1660-1800 var antaget til forsvar for den filosofiske doktorgrad i april måned 1940, men pga. den tyske besættelse blev den mundtlige handling aflyst. Det medvirkede vel til, at bogen fik en forholdsvis ringe omtale ved sin fremkomst, men for fagets folk stod hurtigt klart, at der var tale om et skelsættende arbejde. Det er ikke som historieskrivning, *Husmand og Inderste* markerer sig, men denne fremstilling af udviklingen i det sjællandske landbosamfund fra 1600-tallets slutning til umiddelbart efter landboreformerne bringer et omfattende materiale vedrørende gårdmandsbefolkningens vilkår og kan siges sammen med Albert Olsens samtidige indsats at grundlægge en egentlig socialhistorisk forskningstradition herhjemme. Som en forløber kan man i dansk historieforskning pege på J. A. Fridericias klassiske artikel fra 1889 *Historisk-statistiske Undersøgelser over Danmarks Landboforhold i det 17. Aarhundrede* (Historisk Tidsskrift 6. rk. II).

Hvor Edvard Holm havde opbygget sit monumentale værk om dansk historie i 1700-tallet på de centrale politiske institutioner og deres efterladenskaber, opmurede Fridlev Skrubbeltrang sin skildring af det sjællandske landbosamfund på en møjsommeligt tilvejebragt datamængde vedrørende sociale forhold, der var blevet nøje vægtet, og hvis udsagn i stort omfang var fremlagt i kvantitativ form. Det var betegnende, at det filosofiske fakultet som den ene officielle opponenter havde udpeget Hans Cl. Nybølle, der var professor i statistik.

Afhandlingens hovedresultater kan siges at rummes i to forhold. Fridlev Skrubbeltrang dokumenterede, at husmandsgruppen i landbosamfundet, ikke således som V. A. Falbe Hansen havde postuleret, i det væsentlige var et produkt af landboreformerne, men at der var tale om en stadig vækst (i det sjællandske undersøgelsesområde) fra 1600-tallets slutning. Og han viste, at det var kildemæssigt og metodisk muligt at kvantificere beskrivelsen af landbosamfundet før og under reformperioden.

I en række artikler udmøntede han i disse år sin dybtgående indsigt i kildematerialet til 1600- og 1700-tallets landbo- og landbrugsforhold, og han opstillede samtidig de krav af kildekritisk og metodisk karakter, man efter hans opfattelse måtte honorere for at aflukke skifteforretninger og kvægskattemandtal nogenlunde sikre udsagn om den fortidige virkelighed. Mest programmatisk i så henseende fremstår her den store afhandling *Nogle Kilder til ældre dansk Landbrugsstatistik* (Historisk Tidsskrift 11. rk. I, 1945).

Fridlev Skrubbeltrangs historiske forfatterskab efter disputatsen fulgte to hovedlinier. I en forlængelse af de overvejende kildekritisk orienterede artikler fortsatte han sine studier i 1700-tallets landboforhold, hvor han gjorde fæstevæsenets situation til genstand for indgående studier, der nu inddrog hele landet til forskel fra *Husmand og Inderste*, der af forskningsøkonomiske årsager var afgrænset til Sjælland. Ved siden heraf udfoldede han gennem årene en mere alment henvendt forfattervirksomhed, hvor han behandlede emner fra nyere og nyeste dansk historie. I festskriftet til Det Classenske Fideikommis gav han i 1942 en kyndig skildring af godshistorien. *Den danske Husmandsbevægelse*, 1943 og *Den danske Folkehøjskole*, 1946 udkom i rækken af grundbøger fra Det danske Selskab, og ikke mindst den sidste er en på samme tid af sympati båret, men tillige afvejet fremstilling. I det sidste bind af det af statskonsulent K. Hansen redigerede værk om dansk landbrugshistorie beskrev han i 1945 med sans for de centrale udviklingslinier den generelle historie fra ca. 1880 til begyndelsen af 2. Verdenskrig.

Med disputatsen havde han sigtet mod en universitetsansættelse. Den unge Troels Fink blev foretrukket i Århus i 1941. I 1948 søgte han i København det professorat, der blev ledigt ved Erik Arups afgang. Det nedsatte bedømmelsesudvalg fandt blandt ansøgerne ham og Aksel E. Christensen så jævnbyrdige, at man indstillede til fakultetet, at der afholdtes en konkurrence mellem dem. Flertallet på tre foretrak Aksel E. Christensen med henvisning til hans bredere produktion, mens mindretallet på to pegede på Fridlev Skrubbeltrang med særlig vægt på hans »skarpsindige forskning«. Fakultet og konsistorium indstillede Aksel E.

Christensen til ansættelse, hvilket skete efter forhandlinger mellem Universitetet og ministeriet.

Udfaldet var en skuffelse for Skrubbeltrang, der nok oplevede den fulgte fremgangsmåde som mindre gennemskuelig. Dette og senere tildragelser prægede hans holdning til faget, og mellem Aksel E. Christensen og ham var der siden en normalt avet, men lejlighedsvis følelig spænding.

I disse år ernærede han sig ved sit forfatterskab, som underviser, som redaktionssekretær ved værket om *Den danske Rigsdag* og som praktisk, daglig leder af indsamlingen af materialet til den danske prishistorie, hvis første bind udkom i 1958. Det var rige arbejdsår. Bogen *Der staar den ny tids Bonde* (1948) var en kompetent og samtidig lettilgængelig skildring af »andelstidens» landbosamfund, og sammen med Kamma Struwe behandlede han sidste del af 1700-tallet i *Historikergruppens Danmarkshistorie II* (1951). Udviklingen fra landboreformerne og frem til samtiden blev beskrevet for udenlandske læsere i *Agricultural Development and Rural Reform in Denmark* (1953), udgivet af FAO. Udenfor sit vante arbejdsfelt var han med afsnittet om Dansk Vestindien i *Vore gamle Tropekolonier II* (1953, nyudsendt 1967). Hans hovedindsats i årene omkring 1950 blev dog det store jubilæumsskrift til den danske husmandsbevægelse, tobindsværket *Den danske husmand*, 1952–54. Hans egen baggrund, politiske og samfundsmæssige engagement gav ham en positiv indstilling til husmandsbevægelsens idégrundlag, og værket bæres vejen igennem af det sociale og demokratiske lyssyn, der var uadskilleligt fra bevægelsens i dens gennembrudsår. Især står bind 1, der behandler forhistorien og grundlæggelsesperioden som en helstøbt, lettilgængelig og samtidig solidt funderet beskrivelse af landbounderklassens fremmarch mod bedre kår og ligestilling. I andet bind kan der fornemmes en noget større bundethed til organisationshistorien (et utal af navne), men i mange henseender repræsenterede det en første samlet gennemgang af dansk jordpolitik i dette århundrede.

I 1956 knyttedes Fridlev Skrubbeltrang til Københavns Universitet som lektor i landbohistorie. Frem til sin afgang i 1971 udfoldede han indenfor dette, af naturlige årsager begrænsede felt, en værdifuld og videnskabeligt set frugtbar indsats. Han var ikke nogen stor underviser i traditionel forstand. Hertil var hans form for bred, og overblikket kunne gå tabt i detaljer og forbehold. Hans indsats blev vejlederens, og han havde sin store styrke i at inddrage de studerende i sin egen forsknings støtte fremadskriden. Hertil kom en usædvanlig optagethed af de studerendes ve og vel, der efterhånden førte til etableringen af en kreds af yngre, der knyttedes til hjemmet i Rungsted Kyst udover specialeskriv-

ningen og de kontakter, der var betinget af selve studiet. Det lå i forholdene, og det kun var et mindretal af de studerende, der følte sig tiltrukket af emne og form, men her blev påvirkningen til gengæld ofte meget dybtgående.

Fridlev Skrubbeltang fremlagde i en række artikler resultaterne af sine fortsatte studier i 1700-tallets landboforhold, hvor han især rettede sine bestræbelser ind mod at bestemme »trygheden« i fæstesystemet. *Om brugen af landbohistorisk talmateriale* (Fortid og Nutid XIX, 1955) og *Tradition og nyindstilling ved benyttelse af kilder til dansk landbohistorie* (Fortid og Nutid XXIV, 1970) var fortsatte indskærpelser af hans kildekritiske indstilling. I *Fæstegården som forsøger* (Jyske Samlinger, ny rk. V, 1961) og i *Developments in Tenancy in Eighteenth Century Denmark as a Move towards Peasant Proprietorship* (Scandinavian Economic History Review IX, 1961) fremlagde han delresultater af sit arbejde med fæsteforholdene i 1700-tallet. Gennem undersøgelse af et meget stort antal fæsteskitter mente han at kunne nå frem til en statistisk underbygget fremstilling af fæstesystemet i praksis. Der er rettet begrundet kritik mod hans inddeling af materialet med hensyn til årsagerne bag fæsteskitterne, men hovedresultatet, at livsfæstet op gennem 1700-tallet blev normen, og at man i stigende omfang kunne se frem til, at en søn eller svigersøn fulgte på gården, kan der næppe røkkes ved.

I 1959 førte han Den sjællandske Bondestands Sparekasses historie frem til 100 års jubilæet, og et andet større jubilæumsværk var *Det indvundne Danmark* (1966). Skildringen af hedeopdyrkningens og Hedeselskabets historie (frem til 1914) byggede på et bredt kildemateriale. Han har her på en gang en forståelse for det særegne i den jubilerende institutions hele samfundsmæssige placering og viser vilje til at underkaste myterne en nøje prøvelse. Et af resultaterne blev således en mere ligelig vurdering af den indsats, det første triumvirat af ledende personligheder – Dalgas, Morville og Mourier Petersen – ydede til fremme af »hedesagen«. I Bol og By udgav han, der med en enkelt undtagelse ikke tidligere havde beskæftiget sig med kildeudgaver *M. H. Løvenskiolds hoveridagbog 1795–1797*, 1973. Udgaven bringer foruden teksten Løvenskiolds beretning om forhandlingerne om hoveriets fastsættelse på en række godser på Øerne, en oplysende indføring i hoveriet som landbopolitisk problem i reformtiden.

Landbohistoriske Studier tilegnede Fridlev Skrubbeltang på halvfjerdsårsdagen den 5. august 1970 markerede i festskriftets form hans position, men han hvilede iøvrigt ikke på laurbærrerne. Efter sin afgang fra Københavns Universitet samlede han sine kræfter om en afslutning af sine fæsteundersøgelser. Disse blev i meget stort omfang indarbejdet i bogen *Det danske*

landbosamfund 1500–1800, 1978, som kan siges at afrunde hans beskæftigelse med det danske landbosamfund i århundrederne op til og med de store landboreformer. 1700-tallet får tildelt den største plads i bogen, og heri optager beskrivelsen af fæstevæsenet igen en stor del af sidetallet. Det er bogens sigte at nå frem til en mere velunderbygget fremstilling af bondebefolkningens erhvervs- og livsvilkår med de klassiske socialhistoriske problemstillinger som det gennemgående. Det har betydet en nedtoning af andre sider af udviklingen, men værket repræsenterer en opsamlet viden og indsigt og en fortrolighed med kilderne og deres problemer, som næppe finder sin afløser i overskuelig tid. Man bliver klog på det at arbejde med ældre tiders landbohistorie ved at læse *Det danske landbosamfund*.

Efter dette arbejde trappede han ned, og det blev i de følgende år til mindre anmeldelser. Da han godt ind i 80'erne følte, at hukommelsen begyndte at svigte, erklærede han selv overfor yngre fagfæller, at han havde lagt pennen. Det forhindrede ham dog ikke i at sige fra overfor en LO-konsulent, der efter hans opfattelse havde angrebet den landbohistoriske forskningstradition på uretmæssig vis, eller tage til orde mod en, som han oplevede det, ubillig vurdering af C. D. F. Reventlows personlighed og politik.

De sidste år vendte han – som læser – tilbage til sin ungdoms optagethed af litteraturen. Gennem årene havde han skrevet utallige boganmeldelser og enkelte bidrag af litteraturhistorisk karakter. Ikke overraskende var det forfatterne fra »Den store generation«, han især beskæftigede sig med, men også de, der senere videreførte den sociale tradition, fulgte han med interesse (Martin A. Hansen, Jørgen Nielsen). Han var vokset op i et grundtvigsk præget landbomiljø, fastholdt tilknytningen hertil og var ved sin død medlem af Vartov valgmenighed. Han slap aldrig ungdommens stærke optagethed af samfundsspørgsmål. Han nærede en stor beundring for den schweiziske humanist og højskolepioner Fritz Warthenweilers indsats, og han skrev i årene efter krigen i Højskolebladet nogle meget indforståede anmeldelser af Paul la Cours bøger. Utvivlsomt fandt han i dennes ikke partibundne, men dybe humanisme holdninger, der vakte genklang hos ham selv.

I sin personlighed forbandt Fridlev Skrubbeltrang en vedkendt binding til den kildekritiske historikertradition med en dyb forankring i demokratisk-folkelige ideer og holdninger, han havde mødt under sin opvækst og i mellemkrigsårene. Det gav ham i det akademiske miljø omkring universitet og de lærde institutioner sin egenart. Han trådte ikke frem i de sammenhænge, hvor man disse steder øver politik og markerer sin position, men han var ikke uden følelse for den indsats, han havde

ydet. Hans placering i dansk historieforskning og – skrivning i dette århundrede er indiskutabel og betydelig. Han afgrænsede sit arbejdsområde i henseende til emne og synsvinkler, men indenfor området blev indsatsen til gengæld epokegørende. De indsigter, der er fremlagt i disputatsen og i de kildekritiske afhandlinger, er uomgængelige for videre beskæftigelse med perioden, emne og materiale. Og omkring denne indsats står desuden et bredt historisk forfatterskab, der på mange felter i nyere dansk historie har været grundlæggende. Emnevalg og de til grundliggende holdninger har været uløseligt forbundet med egen baggrund, opvækst og samfundsmæssigt engagement, men det var altid nøje forbundet med ønsket om redelighed i vurderingen af fortiden. Det gjaldt i arbejdet med det kildemateriale, der var blevet efterladt, og det gjaldt fortidens mennesker og begivenheder.

Claus Bjørn

ROAR SKOVMAND

15. juli 1908 – 30. november 1987

Da Roar Skovmand døde den 30. november 1987 – 79 år gammel – afsluttedes en utrættelig indsats i oplysningens tjeneste. Den blev øvet i mange forskellige stillinger, men selvom han spøjte med det, så var han ikke nogen flakke. Hvor han end virkede, stod livsværket i oplysningens tegn, oplysning i grundtvigsk forstand og indbefattende, at den blev bygget på en sikker grund i form af historisk viden og forskning.

Skovmand voksede op i et grundtvigsk hjem. Faderen, Helge Skovmand, allerede han fra et grundtvigsk miljø, redigerede 1908–58 Højskolebladet. Sønnen blev ikke sendt i skole, men undervist privat og i friskole og var som ganske ung elev på Rødding og Askov højskoler. 1929 tog han studentereksamen fra kursus i København, hvorefter han studerede historie og dansk ved Københavns universitet. Cand.mag. blev han i 1935. Doktorgraden erhvervede han i 1944 med afhandlingen *Folkehøjskolen i Danmark 1841–92*, som han forsvarede få dage før engelske bomber ramte Gestapos hovedkvarter på Aarhus universitet. Det var et uudforsket emne han her tog op, selvom der fandtes en righoldig jubilæumslitteratur. Han gjorde det med en grundighed, der på sine steder gør bogen til en håndbog i datidens højskoleverden. Skolernes karakter og arbejdsform